

LITERATURA JAKO SPOLUTVŮRCE VŠEHO MOŽNÉHO

Jan Lopatka

Když hejtman Ságner odhalí Bieglerovu strategickou píli, soustředěnou momentálně do sešitku „Schémata vynikajících bitev Rakousko-Uherska“, zarazí ho poznání, že „schémata byla velice jednoduchá“. Podobně jako při fotbale tu stály dvě skupiny osob proti sobě, každá rozdělena na něco jako střed a levou a pravou stranu. Začínalo i končilo tedy v tomto případě veškeré vojenské poznání našeho válečníka u toho, že při bitvách stávají obvykle vojska proti sobě.

Tento jev „nepoznání“ se stal předobrazem. Setkáme-li se dejme tomu u nás s knihou, která se jmenuje „Literatura a kulturní revoluce“ nebo „Intelligence a dnešek“, můžeme na základě své zkušenosti s podobnými texty uvažovat jako o jedné pravděpodobné alternativě o tom, že se tu dozvíme: existuje jakási literatura a jakási kulturní revoluce a jsou s tím jakési problémy; existuje jakási intelligence a jakýsi dnešek a jsou s tím jakési potíže. Taková může být trest desítek stran vyplněných pseudokonstrukcemi, pseudohistorií, pseudoargumenty, na kterých je pozoruhodné to, že kdyby byly nahrazeny jakýmikoliv jinými, nedojde k žádné podstatné změně. Tato činnost se vyznačuje zajímavou autonomií, soběstačností a podivuhodnou životaschopností – má základ v tom, že odpovídání není skutečným odpovídáním, tj. další, hlubší otázkou, ale poměr je důsledně převrácen – každá zdánlivá otázka je vlastně odpovědí v intencích otázky, v intencích úplného vzdálení od autentické skutečnosti. A tak se bludný kruh toho, co bychom mohli označit jako *zcizenou noetiku*, uzavírá. Tím je zároveň umožněna bezbřehost, nekonečnost a někdy i obtížná odhalitelnost takového podnikání; nese totiž ve svých bystřejších modifikacích mnoho vnějších znaků skutečného poznávání, a zcizující posun, který mění poznávání ve vlastní karikaturu, je proto v těchto případech často těžko postižitelný. Najdou se v obecném původu této činnosti i důsledky vlivu monumentálních poznávacích systémů, které snahou dořešit otázku světa do posledních důsledků přerostly v určitém momentu do neschopnosti tuto otázku dále klást.

Bezprostředně jsem si opět v poslední době tyto věci uvědomil, když se mi dostaly do rukou teze chystaného Symposia mladých spisovatelů

evropských socialistických zemí, které jsou zatím jediným jeho teoretickým programem. Je přirozeně možné namítat, že takovéto teze mohou vznikat mimochodem, jako produkt laxnosti a povrchnosti. Přesto je však nelze odtrhnout od koncepce a koncipování literatury, jsou jejich projevem, ať jakkoli elementárním, a jako materiálu si jich všímám jako jednoho z množství podobných projevů, a to jednak proto, že tento časopis se má problematikou chystaného sympozia zabývat, a pak proto, že sám se na něm podílím přípravou jednoho z úvodních referátů.

Vydané teze jsou čtyři:

1. Styl literatury a styl života od druhé světové války.
2. Existuje tzv. generační problém?
3. Jaký je životní pocit generace, která prošla válkou, a generace poválečné?
4. Stylistika, lexikon mladé spisovatelské generace a zahraniční vlivy.

Lze si s povděkem vzpomenout na uvedený projekt Bieglerův – vypracování těchto tezí zřejmě předcházelo předběžné empirické poznání materiálu, které začínalo a končilo vědomím, resp. odhadem, že existuje nějaká literatura a ta má asi nějaké problémy. Každý z projevů tohoto druhu, s kterým se setkáme, je zároveň jakýmsi zkušebním kamenem toho, jak dovedeme odhadnout, kdy lze ještě mluvit o poznávání a kdy je nutné zaujmout udivený postoj dítěte, které vidí v průvodu nahého krále. To by v našem případě muselo konstatovat, že problém celého jednání o literatuře je velice jednoduchý, poněvadž uvedené teze už samy obsahují odpovědi. Například:

1. Život se stal komplikovaným a literatura je důstojným odrazem tohoto postupujícího procesu.
2. Generační problém sice existuje, ale v zásadních otázkách si všichni podáváme ruce.
3. Životní pocit generace poválečné je samozřejmě jiný než u předchozí – nezná válku z bezprostředního zážitku; nelze si však na druhé straně problémy této generace představovat nějak zjednodušeně, protože má zase své jiné specifické potíže.
4. Stylistika, lexikon se mění, rozšiřují, prohlubují; to může budit počáteční pochybnosti, v zásadě je to však třeba vítat, protože i socialistická literatura má být na úrovni (to bude nepřítel koukat!).

Nepoznání skutečného předmětu tedy především působí, že vyslovené otázky jsou rovnocenné otázkám, kolik se vyskytuje sběratelů hub v literatuře určitého období nebo jaký je morální profil melioračních pracovníků v poválečné próze. Vidíme tu však zároveň, že odklon od materiálu není zcela jednoznačný. – Existuje totiž už materiál, kterému jsou

uvedené otázky zcela adekvátní; sám tento slovesný materiál už vznikl z podobně stručných tezí, naplnil je jakous takous materií motivickou a slovní a dal vzniknout jevu, který – kdyby nic jiného – rozhodně pro příští časy zůstane monumentem literárního období. Je to univerzální slovesný útvar zahrnující trochu ideologie a trochu lascivit, trochu „společenského“ a trochu „individuálního“, trochu tradičního a trochu novátorského. Ten zvláštní slovesný útvar, v němž je všechno propočítáno na naivní, momentální, profánní efekt. Ten útvar, který nevykazuje žádné otázky, žádnou osobitost; žádnou obavu před sebou samým – až na jednu: obavu z toho, že bude přesně určen. Že už nebude úniku a bude demaskována jeho nepoctivost, polovičitost, která se při konfrontaci s uměním utíká do samolibé, spasitelské iluze občanské životní odpovědnosti a při konfrontaci s touto občanskou realitou do opět falešné, povrchní iluze autonomie umělecké. V úhrnu špatná, amorální, lživá, do sebe a do titěrnosti každého svého bezcenného gesta zahleděná publicistika.

Podoba těchto tezí a dosavadní zkušenosti vyvolávají tedy pocit, že půjde o další „akci“ literární, o instituci sloužící k ventilování nejpovrchnějších společenských komplexů, vydávaných za aktivní, angažovaný poměr člověka a písemnictví ke světu. A že jediná funkce, která tu může být důsledně naplněna, je funkce výstražná a trestající: že to bude akce, jakou si bezbřehý, amorfni, nijaký „střední“ proud literatury zaslouží. Nicotná zredukovatelnost zmíněných teoretických projevů je totiž věrným odrazem zredukovatelnosti, chudoby tohoto druhu písemnictví. Dochází tu s krutou logikou k vzácné jednotě tvorby a teorie (stejně jako dochází u zmíněného typu střední, „profilové“, na dni závislé tvorby k důslednému naplnění jednoduchých nauk o vztahu „obsahu“ {společenského} a „formy“ literární výraz těchto textů se vyznačuje stejným nepořádkem a stejnou nediferencovaností jako běžný denní „život“, který v nich má být „uchopen“). Tak se tedy tento kruh uzavírá do všech důsledků: literatura, o které mohou něco vypovídat takovéto teoretické produkty, je literatura, která se spíše než na cokoliv jiného hodí na pořádání podobných akcí, a tyto akce také – ve své univerzální podobě – nemohou jiný typ psaní postihnout.

Tato úvaha vede k otázce, jak by podobné podnikání – pokud už se vůbec něco takového podniká – mělo být připravováno, aby pokud možno vylučovalo tuto předběžnou skepsi. Jak ukazují předchozí řádky, jde tu o jeden z produktů absurdní „plánovanosti“, nediferencované, neadekvátní, nerespektující danou materiálovou oblast. Je tedy nutné hledat adekvátní rytmus. V tomto konkrétním případě mám na mysli asi takto schematicky naznačený postup:

1. Aby byl předběžně zjišťován *faktický stav* toho, čemu se říká mladá literatura, aby bylo zjišťováno, existují-li vůbec nějaké *otázky*, které jsou nosné pro podobné jednání. Existuje-li vůbec nějaké věcné *téma*, které by nebylo tak obskurní jako uvedené teze. To ovšem předpokládá postupný a stálý poznávací proces (a ne čas od času absurdní akci shora), z kterého by vyplynulo, má-li se podobná akce vůbec pořádat, a jestliže ano, kdy je na ni čas jako na *nutný* článek v tomto postupném procesu.
2. Z tohoto určujícího zřetel (tj. ze zjištění, že existuje přiměřená nosná otázka, téma) by pak vyplynul výběr autorů, referátů a pozvaných diskutujících – podle kompetence literární a odborné. Nemohl by pak být přirozeně určován věkem, ani tím, jde-li o socialistickou občanskou příslušnost pozvaných (mimochodem – uvažujeme-li vůbec o takovémto dělení, pak právě diskutující z nesocialistických zemí by byli cenným přínosem, protože mají možnost dívat se na jev socialistické literatury „zvnějšku“, jako na předmět poznávání).

Jde o podněty k obecnému zamyšlení, které takovýto jev vždy evokuje, a koneckonců o to, že tvorba (a i ta špatná) je stále důstojnější záležitostí než ledabylé monstrózní akce, které na ní parazitují; jde o přirozený odpor k tomu, aby vznikající tvorba byla prezentována v souvislostech, které s ní mají pramálo společného a které si dávají pramalou práci s poznáváním jejího skutečného stavu. To jsou všechno prostopравdy; že se už několik let s větší či menší zašifrovaností říkají, nemění nic na nepřirozené kulturní skutečnosti, která si klidně dál vegetuje po svém.

A ještě poznámka osobní: důsledné zjišťování tohoto neveselého stavu je jedinou možnou cestou k pozitivní fázi práce. Důsledné *sebepoznání* literatury, sebepoznání bez postranních zřetelů, je i zde, jako kdekoliv jinde, jediným možným východiskem. Což zdůrazňuji jako jeden z účastníků chystané akce, kterého právě snaha hledat možnou pozitivní náplň podobného jednání (když už je tedy něco takového naplánováno) k těmto poznámkám vedla.

(1965)